

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

До захисту допустити:

Завідувач кафедри

 Олена СТУЛІКА

«16» травня 2023 р.

**«ОСОБЛИВОСТІ УСВІДОМЛЕНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ДРУЖБИ У
ЮНАКІВ»**

Кваліфікаційна робота здобувача
вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня вищої освіти
освітньо-професійної програми
«Практична психологія»

Тимофєєвої Катерини

Констянтинівни

Науковий керівник:

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри практичної
психології

Никифоренко Наталя Олексіївна

Рецензент:

кандидат психологічних наук,
доцент, доцент кафедри психології
та педагогіки Горлівського
інституту іноземних мов
Державного навчального закладу
«Донбаський державний
педагогічний університет»

Грицук Оксана Вікторівна

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою ЄКТС 85 В
Секретар ЕК
Анастасія ВАГАБОВА
«08» червня 2023 р.

Київ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ ДРУЖБИ.....	5
1.1. Сучасні дослідження феномену дружби в психології.....	5
1.2. Компоненти феномену дружби.....	13
Висновки до розділу 1.....	22
РОЗДІЛ 2 ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ЮНАЦТВА...	23
2.1. Ціннісні аспекти сучасного юнацтва.....	23
2.2. Роль дружби в сучасному юнацтві.....	20
Висновки до розділу 2.....	34
РОЗДІЛ 3 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ ДРУЖБИ У СУЧАСНОГО ЮНАЦТВА.....	35
3.1. Обґрунтування вибору методів дослідження.....	35
3.2. Аналіз результатів дослідження.....	37
Висновки до розділу 3.....	41
ВИСНОВКИ.....	42
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	44

ВСТУП

Соціальний простір у наш час змінюється стрімкіше, ніж будь коли раніше. Прискорюється темп життя, виникають нові технології, відбувається переорієнтація цінностей. Внаслідок зазначених змін трансформуються й суспільні взаємовідносини. Зокрема ті, які представлені в побутовій свідомості як чуттєво-емоційні: любов, дружба, тощо.

Крос-культурні дослідження розкривають відмінності уявлень про дружбу у моделях дружніх відносин в залежності від культурної варіативності. Але аналіз наукової літератури дозволяє зробити висновок, що при всіх міжкультурних відмінностях дружба має одну загальну особливість – їй майже всюди приписується винятковість, екстраординарність, вихід за рамки загальноприйнятих норм та правил. Однак вважається, що справжня дружба зустрічається вкрай рідко.

Поява і поширення соціальних мереж, а також зростаюча доступність інтернет-технологій привели до того, що визначення «друг» стає все більш розмитим, внаслідок того, що тепер кожен може мати сотні друзів, взаємодія з якими відбувається лише на просторах всесвітньої мережі. Особливо це актуально для сучасного юнацтва, що знаходиться в перехідному періоді між підлітковим віком та дорослим життям.

Таким чином, зміна умов взаємодії веде до трансформації дружніх взаємовідносин. При цьому юнацтво не має культурних орієнтирів і зразків, які б допомагали структурувати дружбу в нових умовах. Отже, практична актуальність обумовлена необхідністю надання психологічної допомоги юнацтву в усвідомленому відношенні до дружньої взаємодії.

Мета: визначити особливості уявлень про феномен дружби у сучасного юнацтва.

Об'єкт: дружні взаємовідносини як соціально-психологічний феномен.

Предмет: трансформація уявлень про феномен дружби у сучасного юнацтва.

Гіпотеза: на сучасному етапі розвитку суспільства феномен дружби у сучасного юнацтва представлено патернами дієвою взаємодією.

Для перевірки гіпотези і досягнення мети були сформульовані наступні **завдання дослідження:**

1. Проаналізувати основні теоретичні підходи вітчизняних та зарубіжних досліджень щодо феномену дружби.
2. Визначити основні компоненти феномену дружби.
3. Розглянути психологічні особливості сучасного юнацтва.
4. Дослідити особливості уявлень про феномен дружби у сучасного юнацтва.

Для розв'язання дослідницької проблеми був застосований комплекс **теоретичних та практичних методів**, вибір та поєднання яких зумовлені предметом, метою та завданнями дослідження. До комплексу увійшли такі методи: метод аналізу - для наукової літератури за проблемою дослідження; метод узагальнення - для узагальнення теоретичного та експериментального матеріалу та формування висновків; гіпотетичний метод – для розробки гіпотези та її підтвердження або спростування в ході дослідницької роботи; методики: методика «Рівень співвідношення "цінності" і "доступності" в різних життєвих сферах» (Є.Б. Фанталова), методика «Хто Я? (тест Куна), модифікована методика «Незакінчені речення» (тест Сакса-Леві).

Теоретичну та методологічну основу роботи складають: психологічне визначення феномену дружби (Г.М. Андрєєва, К.К. Платонов); складові компоненти феномена дружби (Ф. Альбероні, І.С. Кон, Є.В. Юркова, О.В. Хархордін, А.М. Родіна, В.Д. Альперович, І.А. Шмерліна, В.А. Лосєнков, Є.В. Юркова); роботи вітчизняних та зарубіжних психологів стосовно юнацького віку (Е. Шпрангер, Е. Еріксон, І.С. Кон, Є.Є. Сапогова, В.І. Слободчиков).

Структура кваліфікаційної роботи: кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Основний зміст роботи викладено на 42 сторінках. У тексті вміщено 1 таблиця, 3 рисунки. Робота має емпіричний характер.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ ДРУЖБИ

1.1. Структура феномену дружби

Зміст будь-якого феномена може визначатися його структурою, виконуваними функціями або цілепокладанням суб'єкта. Виходячи з цього, розглянемо детальніше компоненти феномена дружби. Одним з перших це питання розкрив італійський соціолог і психолог Франческо Альбероні, який виділив критерії дружби. Дружба – основний елемент людського життя; дружба – це зустріч рівних; від дружби очікують розуміння; дружба дає можливість зрозуміти, що кожна людина неповторна; ідентифікація себе з другом; друг неупереджений; дружба заснована на свободі; друг допомагає з радістю [3]. Як ми бачимо, Ф. Альбероні багато в чому дотримувався канонів дружби, закладених ще до античності (героїчна дружба).

Вже в самому визначенні феномена дружби виділяв її компоненти К.К. Платонов: дружба – складне моральне почуття, в структуру якого входять: потреба в спілкуванні з суб'єктом дружби, посилена звичкою, що викликає емоцію задоволення при спілкуванні; спогади про спільну з ним діяльність та її результати; спільні співпереживання, колишні, існуючі і можливі; емоційна пам'ять; почуття обов'язку; страх втрати; престижна (зазвичай ідеалізована) його оцінка [24].

Незважаючи на більш сучасне і психологізоване визначення дружби, К.К. Платонов визначав у своїй компонентній моделі феномен розуміння, на який звертають увагу практично всі без винятку дослідники. Так, І.С. Конон зазначає, що вивчення дружби не як стабільного стану, а як процесу тісно пов'язане з психологією таких явищ, як саморозкриття і розуміння іншого [16]. До таких же висновків приходять і сучасні дослідники.

Розглядаючи інші компоненти феномена дружби за І.С. Кононом можна визначити значимість феномена саморозкриття. Саморозкриття – свідоме і добровільне відкриття іншому власного Я, своїх суб'єктивних станів,

таємниць і намірів – одна з фундаментальних психологічних потреб особистості, задоволення якої здавна асоціювалося з дружбою [50]. Пізніше більш глибоке вивчення показало, що саморозкриття багатовимірне. Його можна оцінювати, як мінімум, по п'яти самостійним параметрам: 1) обсяг (широта) повідомляємої особистої інформації; 2) ступінь її інтимності для суб'єкта; 3) тривалість, темп і швидкість саморозкриття; 4) його емоційна тональність (хвастощі, бравада або, навпаки, збентеження, сором); 5) гнучкість саморозкриття, здатність особистості регулювати свою відвертість в залежності від реакції співрозмовника і ситуації спілкування [14].

Деякі дослідники роблять акцент на емоційній складовій феномену дружби. На переконання А.В. Мудрика, в дружбі велику роль відіграють емоційні переживання, а формування і розвиток дружби залежить від частоти контактів [13]. Інші дослідники відзначають ідеалізацію партнера в дружніх відносинах. Цікаво, що в дружніх відносинах саме очікування завищеної оцінки себе позначається молодими людьми як розуміння, яке і відрізняє дружбу від інших типів відносин. У більшості описів любові, як одна з її ознак виділяється схильність до ідеалізації партнера, до переоцінки притаманних йому позитивних якостей і часткового ігнорування негативних. Така ж особливість і в інших емоційних відносинах, наприклад, в дружніх [24].

На важливості активного забування наголошує О.В. Хархордин: відносини ґрунтуються не тільки на спільні інвестиції в них, а й на спільному припиненні актів критичної оцінки еквівалентності цих інвестицій [93]. Також можна згадати анкету по вимірюванню дружніх відносин, запропонований П. Райтом, де він виділяє три параметра дружби: добровільну взаємозалежність, труднощі підтримки відносин, а також цінності дружби, які в свою чергу поділяються на цінності інформаційні, прагматичні і психологічні [24].

При цьому ціннісні компоненти дружби розглядають рідко. Із сучасних досліджень можна виділити роботу Є.В. Юркової, яка вивчала соціальні

уявлення про феномен дружби. Згідно з її думку, змістовними компонентами соціальних уявлень про дружбу є: розуміння і цінності дружби, як виду міжособистісних відносин; ролі друга, соціально-психологічні характеристики друга; прояв почуттів в дружніх відносинах, особистісна значимість дружби, гендерні стереотипи дружби (стійкі уявлення про особливості чоловічої і жіночої дружньої взаємодії, про характеристики чоловіків і жінок в ролі друзів) [32].

Існують неусвідомлені механізми, виделені А.М. Родіною, які проявляються в процесі дружньої взаємодії: ідентифікація, проекція, злиття, а також реакція переносу. Чим більше конфліктів і протиріч існує в самій особистості, тим більш характерними для неї є прояви даних механізмів зовні. Таким чином, ми можемо говорити про те, що в дружній взаємодії відбуваються процеси, які спостерігаються в психотерапевтичній взаємодії. Так, важливим для нас здається ставлення до дружби як до чинника, що забезпечує психологічно здоровий розвиток особистості [28].

У дослідженні І.А. Шмерліної, були виділені конструюючі параметри дружби.

1. Безумовна допомога, взаємовиручка в складних життєвих обставинах.
2. Відданість, самовіддане ставлення до друга, які і виступають основою для такої «безкомпромісної» допомагаючої поведінки.
3. Почуття серцевої близькості, психологічне тяжіння до людини, прихильність, порівнянна з найближчими родинними відносинами.
4. Емоційний комфорт, почуття душевної розкнутості в присутності друга.
5. Емоційна підтримка, співпереживання, можливість бути вислуханим і зрозумілим, отримати пораду.
6. Духовна спільність – близькість за світовідчуттям, поглядами, інтересами.

7. З другом повинно бути цікаво. Дана ознака, в сукупності з двома попередніми (п'ятим і шостим), утворює узагальнений, досить тонкий критерій: дружба – це союз, що дає кожному з партнерів можливість самореалізації і в певній мірі особистісного зростання.

8. Дружба передбачає приємне спільне проведення часу.

9. Почуття психологічної захищеності, опори, відчуття «зони надійності і довіри» в чужому зовнішньому світі.

10. Дружба – це закритий союз, який існує між обмеженим колом людей і в який доступ стороннім утруднений. Ця ознака виступає наслідком особливої психологічної природи дружби, яка передбачає емоційно сильний контакт між людьми, високий ступінь відкритості, довірливості, інтимності відносин [27].

Вивчаючи умови формування дружніх відносин між учнями старших класів, А.Л. Шнірман запропонував свою класифікацію функцій дружби: ідеологічна, самовизначення, самопізнання і самовиховання. Ідеологічна функція полягає в реалізації потреби людини в обговоренні хвилюючих питань, в перевірці та затвердженні поглядів на життя, що складаються у нього, на її цілі і сенс, на щастя в житті, на людські відношення. Функція самовизначення розкриває вибір перспектив розвитку особистості, майбутнього життєвого шляху, майбутньої професії, розвиток самосвідомості старшого школяра. Дружба безпосередньо включається в самий процес самопізнання: вона допомагає молодій людині і в визначенні завдань самопізнання, і у виборі його шляхів, і у встановленні самоконтролю і, що особливо важливо, у вихованні вимоги до себе. Функція самовиховання виникає в старшому шкільному віці і грає важливу роль в розвитку особистості учня старших класів. З цією новою функцією дружби пов'язане висунуте старшокласниками вимога взаємної критики в дружбі і допомоги другу в виправленні його недоліків [18].

Згідно з І.С. Коном життєве визначення дружби висвічує різні функції дружби. Так, «Друг – товариш» має на увазі наявність спільної діяльності і

спільних інтересів. «Друг – дзеркало» підкреслює функцію самопізнання, а партнеру в цьому випадку відводиться пасивна роль відображення; «Друг – співчувач» уособлює емоційне співпереживання. «Друг – співрозмовник» висвічує комунікативну сторону дружби, саморозкриття і взаєморозуміння. «Друг – альтер еґо» має на увазі як асиміляцію, уподібнення іншого собі, так і ідентифікацію, уподібнення себе іншому, саморозчинення в іншому [4].

Однак О.В. Валетова та С.А. Серґейко вважають, що існуючі класифікації функцій не вичерпують значення і характеристики феномена дружби. Згідно з їхньою теорією, в основу класифікації потрібно покласти зміст дружнього спілкування. Тому вони виділили чотири основних функції феномена дружби, які, поєднуючись, надають дружбі конкретну специфіку в конкретних формах: експресивна, інтерактивна, перцептивна і інформативно-комунікативна.

Експресивна функція – функція взаєморозуміння переживань і емоційних станів, реалізація потреби ділитися своїми переживаннями. З другом діти можуть ділитися своїми почуттями і страхами, докладно обговорювати всі деталі свого життя. Коли у дитини є кращий друг, якому можна довіряти, він вчиться відкрито спілкуватися з іншими людьми, не відчуваючи при цьому збентеження. Крім того, якщо дві дитини дружать, це дозволяє їм ділитися секретами. Типи секретів, якими діти діляться один з одним, змінюються в період середнього дитинства.

Інтерактивна функція полягає в регуляції поведінки і безпосередньої організації спільної діяльності друзів в процесі їх взаємодії. І діти, і дорослі виграють від близьких, довірчих відносин один з одним. Завдяки дружбі діти засвоюють соціальні поняття, опановують соціальні навички і розвивають самоповагу. Дружба надає структуру активності дитини в іграх. Вона посилює зміцнює групові норми, установки і цінності, а також служить фоном для індивідуального і групового суперництва. Діти, що мають постійних, які задовольняють їх друзів, відрізняються кращими установками до навчання і добиваються великих успіхів життя.

Перцептивна функція – пізнання людьми один одного, рефлексія в проблемі розуміння один одного; самопізнання. Дві товаришуючи між собою дитини можуть доповнювати один одного, взаємно задовольняючи свої потреби. Одному з них може подобатися командувати, іншому – підкорятися. Один може сприймати іншого як модель для наслідування, а інший насолоджуватися можливістю вчити свого друга. Дружба також може служити засобом самовираження. Діти іноді вибирають друзів, зовсім не схожих на них по складу особистості. Відкрита або імпульсивна дитина може зробити своїм близьким другом більш замкнутого або стриманого однолітка. Разом вони складають пару, що володіє великою різноманітністю рис особистості, ніж кожна дитина окремо.

Інформативно-комунікативна функція полягає в обміні інформацією або прийомом-передачі інформації між друзями. Обмін інформацією обов'язково припускає вплив на думки, почуття і поведінку партнерів [23].

Частина досліджень робить акцент на визначенні причин виникнення дружби. Тобто, відповіді на питання: «Чому ми дружимо?» І «Чому вибираємо в друзі одних, а не інших?».

Соціальні психологи вважали, що в основі дружніх відносин лежить атракція. Як один з видів атракції дружба є специфічною. Якщо симпатія і любов можуть бути односторонніми, то дружба такою бути не може. Вона передбачає міжособистісну атракцію, тобто прояв дружніх почуттів з обох сторін. Тільки в цьому випадку дружба може виконувати функції задоволення емоційних потреб, взаємного пізнання, соціальної взаємодії і діалогу особистостей, що приймає характер особистих (інтимно-довірчих) відносин. Крім того, дружба в порівнянні з симпатією, потягом, любов'ю має більш усвідомлений, прагматичний характер.

Як зазначає М. Аргайл, дружба в ієрархії цінностей людини займає більш високе місце, ніж робота і відпочинок, але поступається шлюбу або сімейному житті. Правда, в різних вікових групах це співвідношення може змінюватися. Вона найважливіша для молоді, з підліткового віку до вступу в

шлюб. Дружба знову стає високо значущою в літньому віці, коли люди виходять на пенсію або втрачають близьких людей. У проміжку між цими віками дружба за значущістю поступається роботі і сім'ї [4].

Для дружби ключовими моментами є: високий ступінь вибірковості і щодо тривале існування відносин у часі. Відзначають також наступні елементи дружби: рівність, взаємодопомога, задоволення, довіра, прийняття, спонтанність, повага, розуміння і інтимність.

Дружба починається зі знайомства, товариства або приятелювання. Коли взаємини стають більш стабільними, глибокими, інтимними, вони переростають в дружбу. З іншого боку, при дружбі інтимність не досягає того рівня, як при любові. Крім того, дружба більш розсудливе та ритуально визначається певними правилами поведінки по відношенню один до одного. Теми спілкування вибираються такі, які цікаві і значущі для кожного з друзів. У міжособистісному спілкуванні друзі виявляють особливу делікатність, щоб не образити один одного.

В якості таких причин (встановлення дружніх відносин) І.С. Кон називає: потреби суб'єкта, які спонукають його вибирати того або іншого партнера; властивості партнера, що стимулюють інтерес або симпатію до нього; особливості процесу взаємодії, що сприяють виникненню і розвитку парних відносин; об'єктивні умови такої взаємодії (наприклад, приналежність до загального кола спілкування, групова солідарність) [9].

Існує взаємозв'язок між уявленням людини про себе і уявленням про друга. Уявлення про себе підштовхує до вибору друга, який буде підтримувати цю виставу. Так, людина схильна не брати на себе відповідальність за власне життя вибирає в друзі людину, яка буде про нього піклуватися і навпаки. Потреба в самоствердженні, уявлення Я-реального як залежного і Я-ідеального як незалежного підштовхує людину до вибору друга, з яким можна змагатися.

У уявленні про себе виявляються найбільш важливі характеристики, що впливають на уявлення про друга. Це залежність – незалежність,

прийняття або неприйняття відповідальності, самооцінка, ставлення до майбутнього, прийняття себе як різнобічної особистості, власна активність – пасивність, ставлення до сімейної ролі, диференційованість образу Я [8].

Також існують так звані правила дружби, які були визначені англійськими психологами М. Лрґаплом та М. Хендерсоном. Шляхом серії опитувань дослідники встановили, які з 43 передбачуваних загальних правил поведінки вважаються найбільш важливими для дружби. Найбільш значущими виявилися 13 правил, які були розподілені на чотири групи: обмін, інтимність, ставлення до третіх осіб, взаємна координація.

Неписані правила дружби: Обмін («Ділитися новинами про свої успіхи»; «Виявляти емоційну підтримку»; «Добровільно допомагати в разі потреби»; «Намагатися, щоб другу було приємно в твоєму суспільстві»; «Повертати борги і надані послуги»). Інтимність («Впевненість в іншому і довіру до нього»). Ставлення до третіх осіб («Захищати друга в його відсутність», «Бути терпимим до інших його друзям»; «Не критикувати друга публічно»; «Зберігати довірені таємниці»; «Не ревнувати і не критикувати інші особисті відносини іншого»). Координація («Не бути настирливим, не повчати»; «Поважати внутрішній світ і автономію друга») [4].

Здійснений аналіз дозволяє зробити висновок про різноманітність тих компонентів, які вважаються складовими частинами структури дружби. Згідно з точки зору одних дослідників виділяються особливості взаємодії в процесі дружніх взаємин, наприклад, спільні співпереживання. Згідно з іншої точки зору звертається увага на особливості сприйняття друга, такі як його ідеалізація. Також окремо виділяються функції та правила дружби. З чого ми можемо зробити висновок, що дружба – багатосторонній психологічний феномен, вивчення структури якого не обмежується вивченням окремих його компонентів.

1.2. Сучасні дослідження феномену дружби в психології

В останні роки в дослідженні феномену дружби спостерігається тенденція до вивчення дружніх взаємовідносин через соціальні уявлення. При цьому дослідження виходять за рамки однієї тільки соціальної психології, переплітаючись з віковою та диференціальною психологією. На даний момент можна виділити наступні напрямки дослідження дружби:

- 1) вивчення соціальних уявлень про дружбу (А.М. Родіна, Є.В. Юркова, В.Д. Альперович, А.Д. Бессонова);
- 2) вивчення компонентів та функцій дружніх взаємин (О.В. Валєтова та С.А. Сергейко, І.А. Бєгінїна та М.А. Шєдловська, І.А. Шмерліна, А.Д. Бессонова, В.Д. Альперович, Ю.М. Плюснїн);
- 3) вікові та статеві особливості дружби (А.М. Родіна, С.Ю. Жданова та Є.Д. Фон-дер-Флаасс, Є.Є. Мохова, Д.В. Бобрицька, А.Є. Бєлявцева та Є.В. Крутих).

Вивчення соціальних уявлень про дружбу. У своєму дисертаційному дослідженні А.М. Родіна відзначає, що уявлення про друга тісно пов'язані з уявленнями про себе, зі ставленням до життя і до ролей, виконуваних в житті. Розроблена нею типологія робить акцент на зміну уявлень про друга в різних вікових періодах, і зачіпає статеві аспекти дружби. Всього виділено 7 типів уявлень про друга, які ми розглянемо нижче.

1. Друг як помічник. Найбільш поширений тип відносин з другом. Його виділяють і чоловіки і жінки різного віку. Друг як помічник в підлітковому віці допомагає прийняти себе і заповнити недолік батьківського тепла, в юнацькому – можливість уникнути відповідальності за своє життя, в зрілому – стимул до розвитку.

2. Друг як дитина. Цей тип виділився тільки у жінок, але різного віку. Для цього типу простежується наступна динаміка: підлітки ідеалізують сімейне життя, дівчата наближаються до своєї внутрішньої дитини, жінки ж набувають досвіду і силу.

3. Друг як суперник. Він також загальний для чоловіків і жінок різного віку. Головна ознака полягає в тому, що з віком все більше і більше тип «друг як суперник» стає стимулом до розвитку власної активності та незалежності.

4. Друг як рівноправний партнер. В цей тип потрапили випробовувані різної статі і віку. Причому, рівноправність може складатися і в дружбі двох «дітей» (уявлення і про друга і про себе як про дитину). Особливість цього типу полягає в тому, що чим старшою стає людина, тим їй важливіший друг, поруч з яким можна дозволити собі побути дитиною.

5. Друг як дистанція. У цю групу увійшли жінки різного віку і чоловіки зрілого віку. Друг в цих відносинах сприймається як цікавий, значущий, але не впливає на життя. Друг представляється як активний у власному житті. Для всіх випробовуваних характерна висока цінність сім'ї та чітка спрямованість в ці відносини. Більш актуальними для всіх вікових груп є взаємини з протилежною статтю.

6. Друг як нереальність. Це «чоловічий» тип. До нього увійшли хлопчики-підлітки, дівчата, які ідентифікують себе з чоловіками і самотні жінки. Для будь-якого віку характерне похмуре забарвлення життя і себе.

7. Друг як реалізація Я. До цієї групи увійшли тільки жінки. Даний тип характеризується не активністю у зовнішньому житті і замкнутості на сім'ї. Для будь-якого віку характерна висока цінність сім'ї. Друг же сприймається як той, хто досяг успіху в інших відносинах і взагалі в житті. Якщо ж друг сприймається як Я-ідеал, то стимулює розвиток [18].

Тему соціальних уявлень про дружбу продовжує розвивати Є.В. Юркова, чия типологія будується на підставі відмінностей в змістовних компонентах. У свою чергу особливості змісту кожного типу соціальних уявлень про дружбу взаємопов'язані зі стилями дружніх міжособистісних відносин. Вона виділяє два типи:

1) Тип соціальних уявлень «Дружба як функціональні відносини» орієнтований на ціннісне розуміння дружби, як відносин необхідних для підтримки у важких ситуаціях. Друг представляється в ролі «друг-

дистанція», що має на увазі деяку емоційну віддаленість, не часте спілкування, підтримку в конкретних ситуаціях; і в ролі «друг-друге Я» – означає схожість інтересів, цілей, цінностей, особистісних характеристик. У зв'язку з цим рівень прояву почуттів до партнера знижується. Тип соціальних уявлень «Дружба як функціональні відносини» характерний для періоду середньої дорослості [30].

Таким чином, для типу соціальних уявлень «Дружба як функціональні відносини» властиво: егоцентрична спрямованість в спілкуванні, емоційна віддаленість від партнера, прагнення займати позицію над партнером, що визначається як маніпулятивний та пригнічуючий стилі дружніх відносин. У даних стилях дружніх відносин реалізується уявлення про роль друга «друг-дистанція» – емоційно віддаленого, з яким необов'язково постійно підтримувати контакт, а також уявлення про розуміння дружби як функціональних відносин.

2) Тип соціальних уявлень «Дружба як емоційно близькі стосунки» відрізняється розумінням дружби як емоційних, духовних відносин, необхідних в житті як захист від самотності. Рівень емоційності в дружбі досить високий. Другом може виступати кохана людина, близький родич. Друг представляється в ролі «друг-партнер» і «друг-батько». Роль «друг-партнер» має на увазі рівноправне спілкування, довіра; «Друг-батько» – турбота і опіка, постійно поруч, без якого неможливо обійтися. Тип соціальних уявлень «Дружба як емоційні близькі стосунки» характерний для періоду ранньої дорослості [30].

Таким чином, для типу соціальних уявлень «Дружба як емоційні близькі стосунки» властиво: прагнення до співпраці, орієнтованість на спільні цілі та інтереси в процесі спілкування, здатність підлаштуватися під партнера, що визначається як партнерський та залежний стилі дружніх міжособистісних відносин. В даному стилі реалізується уявлення про роль друга «друг-партнер» і «друг-батько».

Дослідження В.Д. Альперовича присвячені відношенню до «Іншого». Динаміка соціальних уявлень про «Іншого» та інших об'єктах визначається макро- і мікросоціальними факторами. Прояв відношення до «Іншого» обумовлено його характеристиками в масовій і індивідуальній свідомості, в кінцевому рахунку, що базуються на бінарних опозиціях «Ми-Вони», «свій-чужий», «Ворог-Друг». Уявлення про друга і ворога і, отже, їх трансформації нерозривно пов'язані між собою, тому що протилежні одна одній категорії в свідомості нероздільні і визначаються тільки за допомогою іншої [4].

Виходячи з конструктів Ворога і Друга, виділяються елементи, що відображають властивості, функції і відносини Ворога і Друга (соціально-психологічні характеристики уявлень): 1. Ворог – «Шкідливість, яке насильство, агресивність дій»; «Взаємна неприязнь, недоброзичливість»; «Різниця цінностей, ідеалів, думок та інтересів»: «Зрада»; «Чужорідний», «Сторонній», «Ворог»; «Суперництво»; «Неприємна людина»; 2. Друг – «Спільна діяльність, спільне перебування»; «Подібність цінностей, ідеалів, думок, інтересів, духовна близькість»; «Емоційна підтримка та оцінка»; «Взаємна допомога»; «Приємна людина», «Добра, щира людина»; «Належність до сім'ї, наявність спільного минулого, старих зв'язків»; «Успішне взаємне спілкування» [4].

Під уявленням про Ворога та Друга В.Д. Альперович визначає когнітивно-емоційні утворення, соціально-психологічні характеристики яких – це особистісні властивості, функції в спілкуванні, відносини, інтерпретації вчинків, приписувані Ворогові і Другу. Трансформація уявлень про ворога і Друга відбувається під впливом життєвих подій. Значуща подія розуміється як складова життєвого шляху (вчинки суб'єкта та інших, інші люди, обставини), що визначається особистістю, те що впливає значною мірою на зміни її відносин до себе і з Іншими. Виділяються такі типи подій: «негативна поведінка Іншого», «вчинок самого суб'єкта», «зміна соціального контексту» [5].

Дослідження А.Д. Безсонової, проведене зі студентами гуманітарних вузів, дозволило виділити наступні типи дружби. У відносинах дружби студенти пріоритетно виділяють дружбу щирю і справжню; на умовно «другому місці» розмістилися дружба «призначена для користувача», «помилкова», «взаємовигідна», «довга», приятельська», тобто ті види дружби, які пов'язані з уявленнями про функціональність відносин. Умовне «третє місце» займають такі типи дружби як «дружба-спілкування», «дружба на межгендерній основі – між чоловіком і жінкою», «дружба тимчасова», «дружба – духовне збагачення», «дружба вірна». Ці типи відносин дружби несуть відбиток якоїсь конкретизації і диференціації. На умовно «четвертому місці» розташовуються типи дружби, які визначаються з боку суб'єкта відносин: «чоловіча дружба», «жіноча дружба», «батьківська дружба» [15].

Таким чином, вивчення соціальних уявлень про дружбу не обмежується дослідженням того, як дружні відносини відображені у свідомості. Даний напрямок об'єднує в собі вивчення змістовних і функціональних аспектів дружби. А також враховує гендерні та вікові особливості.

Вивченням компонентів та функцій дружніх взаємин. У своєму дослідженні «Яких друзів ми собі вибираємо?» Ю.М. Плюсін виділив необхідні умови дружби: 1) природну схожість або спорідненість. Друг повинен бути «своїм», але не родичем; 2) подібність друзів між собою за зовнішніми ознаками (біологічним і соціокультурним); 3) відмінність характерів.

У цьому ж дослідженні Ю.М. Плюсін визначив психологічні якості (риси характеру), якими повинні володіти друзі: тип темпераменту, емоційний статус, орієнтація на новизну (дослідницька активність), комунікативність (товариськість) і домінантність [23].

Наступна компонентна модель була складена в ході масового опитування І.А. Шмерліной. Були виявлені наступні особливості дружби. У 40% випадків люди пов'язували дружбу з відданістю і вірністю, безумовної

та самовідданої підтримкою один одного. Багато (30%) розуміють дружбу як повна довіра і відвертість у відносинах. Досить часто (в 15% випадків), характеризуючи дружбу, респонденти вказували на важливість взаєморозуміння, близькості за духом, інтересам, життєвої позиції [27]. На завершення дослідження, робиться висновок, що дружні відносини складаються переважно між людьми одного покоління, близькими за соціальним статусом. При цьому в мегаполісах відсутність друзів відзначається рідше, ніж в селах і менших міст.

Феномен-поняття «Дружба», згідно роботі А.Д. Безсонової, описується переважно в позитивних термінах, таких як: «безмежна довіра», «схожість», «розуміння», «коли тебе цінують», «постійна підтримка». При цьому, на відміну від любові, відповіді-описи з негативним емоційним забарвленням абсолютно відсутні [15].

У роботі Є.В. Юркової описується змістовні компоненти соціальних уявлень про дружбу відповідно до їх загальної структури. Так, структуру і зміст соціальних уявлень про дружбу складають:

1. Інформація: визначення поняття «дружба» і «друг», знання особливостей дружби на відміну від інших видів відносин, включеність дружби в систему міжособистісних відносин. Виявляється у визначенні ролі друга, в стилі міжособистісних відносин, в організації спілкування з другом (проведення часу), в ритуалах дружніх відносин.

2. Поле уявлення: особистісні та соціальні (стать, вік, соціальний статус) характеристики «справжнього» друга. Особливості поведінки друзів по відношенню один до одного («неписані правила дружби»); рівень емоційності в дружніх відносинах. Визначає сумісність партнерів по спілкуванню (друзів), міжособистісну привабливість, ступінь вираженості конфліктів, стиль міжособистісних відносин.

3. Установка: визнання або заперечення різностатевої, різновікової дружби. Обумовлює вибір друга відповідно до статі, віку, соціального становища, тощо [10].

У висновках Є.В. Юркова зазначає, що у реальних дружніх відносинах соціальні уявлення про дружбу можуть обумовлювати вибір партнера, відповідно до якогось «ідеальним» чином друга, організацію взаємодії часу, ритуали спілкування і проявлятися в особливостях стилів дружніх міжособистісних відносин.

Вікові та статеві особливості дружби. У повсякденній свідомості існують стереотипи щодо чоловічої та жіночої, і міжстатевою дружбою. Відмінності дійсно існують. Особливо в ранньому віці. Так, хлопчики більше значення надають дотриманню правил, прагнуть до більш широкого кола спілкування. Їх дружба більш інструментальна, а оцінки більш безособові і жорсткі. У той час як дівчатка частіше орієнтуються на свої симпатії, їх дружба більш інтимна і емоційна [5]. Наявність відмінностей підтверджує і дослідження А.М. Родіною, в якому, серед семи типів уявлень про друга, два є виключно жіночими. Втім, інші п'ять не мають «статі». Гендерні відмінності в дружбі виявила і Е.Е. Мохова: «Хлопчики, говорячи про дружбу, звертають увагу на спільну діяльність і предметну сторону відносин, в той час як дівчатка воліють фокусуватися на міжособистісних відносинах між партнерами» [6].

Існують і інші погляди на це питання. Наприклад, Є.В. Юркова в своєму дослідженні уявлень про дружбу в осіб ранньої та середньої дорослості не виявляється відмінностей в залежності від статі. Однак відзначаються деякі особливості. Так, емоційна близькість (співчуття і емоційна підтримка) в дружбі важливіша для жінок, ніж для чоловіків. Чоловіки більше, ніж жінки, схильні приділяти увагу спілкуванню (спільному дозвіллю і діяльності) як однієї зі складових дружби. Для чоловіків характерно описувати альтруїзм як вимогу до себе, в той час як жінки очікують безкорисливості від партнера по дружбі [5].

Як можна помітити, гендерні аспекти в дослідженні дружби рідко вивчаються окремо від вікових критеріїв. Так, А.М. Родіна виділяє кілька категорій, які цінують у друзях: відданість, розуміння, підтримка,

доступність і активні дії, спрямовані на допомогу. Причому, зрілі чоловіки і жінки більше в друзях цінують відданість і допомогу, дівчата 20-25 років – доступність, а дівчата-підлітки – підтримку. Хлопчики-підлітки часто характеризують друга як щось абстрактне. Розуміння ж цінується людьми різного віку та людьми різної статі [18].

У дослідженні Є.Є. Мохової, яке було спрямоване на вивчення вікових аспектів дружби, вивчалася вікова динаміка уявлень про друга і дружбу в молодшому шкільному віці. Були відзначені наступні особливості:

- від молодшого шкільного віку до перед підліткового відбувається підвищення суб'єктивної значущості дружніх відносин;

- розрізнення дружніх та приятельських стосунків виникає в молодшому шкільному віці і ґрунтується на критеріях, що відображають вікові особливості змісту уявлень дітей про друга і дружбу (вибірковість, допомога, тривалість, довіра, близькість).

- в старшому дошкільному віці діти орієнтуються на характеристики, зовнішні щодо відносин з другом – зовнішню привабливість, цікаві іграшки, тощо;

- на початку молодшого шкільного віку спостерігається поступове оформлення інтересу друга, виникає уявлення про унікальність дружніх стосунків;

- в кінці молодшого шкільного віку в уявленнях дітей дружба виступає як взаємоприємна і безконфліктна взаємодія в спільній діяльності,

- в старшому дошкільному віці психологічний зміст дружніх відносин визначається відношенням симпатії до однолітків, заснованої на позитивній ігровій взаємодії.

- на початку молодшого шкільного віку психологічний зміст дружби визначається рефлексією факту дружніх відносин, їх значення, і виникненням інтересу до друга, який виступає для дитини як учасник спільної діяльності і джерело допомоги.

– в кінці молодшого шкільного віку основним змістом дружніх відносин стає співробітництво, засноване на повазі друга як успішного діяча.

– в перед підлітковому віці основою дружби стає близькість і довіра, причому однією з основних її характеристик є рефлексія цих підстав відносин, що дозволяє дітям усвідомлено будувати близькі стосунки з однолітками [22].

Таким чином, в сучасних дослідженнях феномена дружби виділяються 3 напрямки: вивчення соціальних уявлень про дружбу; вивчення компонентів та функцій дружніх взаємин; вікові та статеві особливості дружби. Дослідження даних напрямків не задають різні інтенції в вивченні дружніх взаємовідносин, натомість, вони доповнюють і розширюють одне одного. У результаті, поглиблюється розуміння феномену дружби, визначаються закономірності розвитку дружніх взаємин в залежності від статі та на різних вікових етапах, а також виділяються компоненти соціальних уявлень про дружбу. Але у дослідженнях не представлено усвідомлення Я-образу «Друг», та особливості трансформації соціальних уявлень про феномен дружби, що дозволяє визначати подальші перспективи у вивченні феномену дружби

Висновки до розділу 1

В результаті теоретичного аналізу можна зробити висновок, що уявлення про феномен дружби залежать від культурних та соціально-економічних особливостей, і на протязі історії людства сприйняття дружніх відносин неодноразово змінювалося. Разом з тим, дружба має одну загальну особливість – їй майже всюди приписується винятковість та екстраординарність.

Дружні взаємовідносини, на відміну від любові (хоча психологи знаходять між цими феноменами багато спільного), стали об'єктом наукових досліджень лише недавно. Одними з перших дружбу вивчали соціальні психологи. Вони вважали, що в основі дружніх відносин лежить міжособистісна атракція.

Подальше вивчення даного феномена привело до виокремлення компонентів дружніх відносин, серед яких виділяються: взаєморозуміння, довіра, взаємодопомога, саморозкриття та співпереживання. Дружба, перш за все, є емоційними відносинами та передбачає духовну близькість. Також невід'ємну частину дружніх відносин становлять рівність та повага.

У сучасних дослідженнях феномену дружби виділяються 3 напрями: вивчення соціальних уявлень про дружбу; вивчення компонентів та функцій дружніх взаємин; вікові та статеві особливості дружби. Більшість досліджень проводиться одночасно у декількох напрямках, за рахунок чого дружба завжди вивчається в контексті особливостей соціальної взаємодії. Але дослідження феномену дружби досі не торкалися питань представленості образу «Я-друг» у структурі «Я» та трансформації уявлень про дружні взаємини.

Таким чином, дружба – це емоційні відносини, яким, незважаючи на залежність від культурних та соціально-економічних особливостей, приписується вихід за рамки норм та правил.

РОЗДІЛ 2

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ЮНАЦТВА

2.1. Ціннісні аспекти сучасного юнацтва

Розглядаючи цінність, як поняття багатогранне, ми будемо спиратися не тільки на поняття цінності, але й на поняття ціннісних орієнтацій. Під якими ми маємо на увазі – відносини, суб'єктивно пережиті як значущі, що діють на індивідуальному, соціальному і особистісному рівнях, що задають ієрархію індивідуальних переваг, що визначають загальну спрямованість інтересів, прагнень, а також міру готовності і рішучості до реалізації власного життєвого шляху.

Хоча формування ціннісних орієнтацій – тривалий процес, але саме юнацький вік розглядається як період інтенсивного формування ціннісних орієнтацій особистості. Деякі дослідники відзначають, що юнацький вік може стати переломним у питанні формування цінностей: «В юності у молодій людини виникає проблема життєвих цінностей. Юність прагне зафіксувати свою внутрішню позицію по відношенню до себе, інших людей і моральних цінностей. Саме в цьому віці людина або звертається до цинізму, стаючи «моральним пілососом», або починає свідомо прагнути до духовного зростання, побудови життя на основі традиційних і нових моральних орієнтацій. В юності поглиблюється розрив між молодими людьми в сфері ціннісних орієнтацій і домагань на визнання, здатності до рефлексії і в сфері інших особливостей, що характеризують особу» [25, с.321].

З огляду на те, що юність – сприятливий період для формування цінностей і ціннісних орієнтацій, розкриємо докладніше найбільш актуальні цінності даного вікового періоду. Головним придбанням юнацтва вважається самовизначення, яке досягається шляхом самопізнання, формування світогляду. Самовизначення, як особистісне, так і професійне – характерна риса юнацтва [17]. І саме через самовизначення реалізуються основні цінності юнацтва.

Оскільки провідна діяльність в юнацькому віці – навчально-професійна, дана цінність стає визначальною. Мотиви, пов'язані з майбутнім, починають спонукати навчальну діяльність. Виявляється велика вибірковість до навчальних предметів. Основний мотив пізнавальної діяльності – прагнення здобути професію [30]. І якщо в шкільному віці навчання могло сприйматися як «не має значення», то ближче до юнацького віку все частіше можна чути про бажання отримати більш високі оцінки, заради можливості вступити до престижного ВНЗ. Також варто враховувати, що навчальна діяльність не тільки є цінністю, а й сприяє формуванню інших цінностей.

На даному етапі відбувається своєрідна диференціація ставлення до освіти. Першу групу складають студенти, орієнтовані на освіту як на професію. У цій групі найбільше число студентів, для яких інтерес до майбутньої роботи, бажання реалізувати себе в ній – найголовніше. Другу групу складають студенти, орієнтовані на бізнес. Ставлення до утворення у них зовсім інше: для них освіта виступає в якості інструменту для того, щоб в подальшому спробувати створити власну справу, зайнятися торгівлею і т.д. Третю групу складають студенти, яких, з одного боку, можна назвати «не визначилися», з іншого – задавленими різними проблемами особистого, побутового плану. На перший план у них виходять побутові, особисті, житлові, сімейні проблеми. Можливо, самовизначення студентів даної групи відбудеться пізніше, але можна припустити, що в цю групу потрапили люди, для яких процес самовизначення, вибору шляху, цілеспрямованість не характерна [20].

Ще одна цінність юнацького віку – спілкування з однолітками. Стає актуальним пошук супутника життя і однодумців, зростає потреба у співпраці з людьми, зміцнюються зв'язки зі своєю соціальною групою, з'являється почуття інтимності з певними людьми [30]. Саме на даному віковому етапі актуалізуються сімейні цінності, що нерідко призводить до вибору партнера, створення власної (не батьківської) родини.

Таким чином, юнацький вік є найбільш сприятливим періодом для вибору життєвого шляху. Тому особливо актуальними стають ті ціннісні категорії, які допомагають збудувати особистісні перспективи – самовизначення і самопізнання, професійна та особистісна самореалізація, сімейні та міжособистісні стосунки. Однак сприятливість юнацького періоду не завжди веде до позитивних наслідків. У кожного юнака та дівчини свої особливості формування світогляду та самовизначення. Тому, до періоду закінчення школи, коли стає питання про подальше навчання, яке буде мати професійні мотиви, деякі представники юнацтва ще не готові до усвідомленого вибору або потрапляють під вплив оточуючих. В результаті чого момент самовизначення відкладається.

Одним з найбільш поширених підходів до вивчення цінностей та ціннісних орієнтацій є концепція М. Рокіча. У його теорії під цінностями розуміється вид переконань, що має центральне положення в індивідуальній системі переконань. Цінності являють собою керівні принципи життя. Вони визначають те, як потрібно себе вести, який бажаний стан або спосіб життя, гідні або негідні того, щоб їм відповідати і до них прагнути. Під ціннісними орієнтаціями розуміються: абстрактні ідеї, позитивні чи негативні, не пов'язані з певним об'єктом або ситуацією, що виражають людські переконання про типи поведінки і бажаних цілях [10].

Виокремлюються два типи цінностей: термінальні та інструментальні. Термінальні цінності – це переконання в тому, що певні кінцеві цілі індивідуального існування з особистої і суспільної точок зору заслуговують того, щоб до них прагнути. Інструментальні цінності – це переконання в тому, що певний образ дій (наприклад, чесність, раціоналізм) з особистої і суспільної точок зору є кращим в будь-яких ситуаціях.

До списку термінальних цінностей відносяться: 1) активне діяльне життя; 2) життєву мудрість; 3) здоров'я (фізичне і психічне); 4) цікаву роботу; 5) красу природи і мистецтва; 6) любов (духовна і фізична близькість з коханою людиною); 7) матеріально забезпечене життя; 8) наявність хороших

і вірних друзів; 9) суспільне визнання; 10) пізнання; 11) продуктивне життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил і здібностей); 12) розвиток; 13) розваги; 14) свободу (самостійність, незалежність у судженнях і вчинках); 15) щасливе сімейне життя; 16) щастя інших (добробут, розвиток і вдосконалення інших людей, всього народу, людства в цілому); 17) творчість; 18) впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч, сумнівів) [26].

До списку інструментальних цінностей відносяться: 1) акуратність, вміння тримати в порядку речі, порядок у справах; 2) вихованість; 3) високі запити (високі вимоги до життя і високі домагання); 4) життєрадісність (почуття гумору); 5) старанність; 6) незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче); 7) непримиренність до недоліків в собі та інших; 8) освіченість (широта знань, висока загальна культура); 9) відповідальність; 10) раціоналізм (вміння тверезо і логічно мислити, приймати обдумані, раціональні рішення); 11) самоконтроль; 12) сміливість у відстоюванні своєї думки, поглядів; 13) тверда воля; 14) терпимість (до поглядів і думок інших); 15) широта поглядів (вміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички); 16) чесність (правдивість, щирість); 17) ефективність в справах (працьовитість, продуктивність в роботі); 18) чуйність [26].

У дослідженні І.В. Горегляда, у якому прийняли участі юнаки та дівчата віком 16-17 років, були отримані наступні результати (дослідження стосувалося виключно термінальних цінностей). Найбільш значущими цінністями є «гарне здоров'я» та «щаслива сім'я». Далі йдуть: «гарна освіта», «робота та кар'єра», «щастя близьких людей», «дружба», «впевненість у собі». Найменш значимими є: «наука, як пізнання нового», «благополуччя держави», «гарний одяг, прикраси» (мабуть, в дослідженні використовувалася авторська модифікація) [26].

Таким чином, виходячи з аналізу отриманих результатів, можна припустити, що головні ціннісні орієнтації досліджуваних стосувалися особистісної сфери («здоров'я», «сім'я», «освіта»), яка являється більш

значною, ніж цінності, пов'язані з віддаленими перспективами та знаходяться поза нею. Відповідно, такі цінності, як «благополуччя держави», «наука», «досягнення в мистецтві, спорті», тощо, є менш значущими та важливими. Тому вони не виступають як життєорганізуючі початок, а, отже, досліджувані не готові вести себе відповідно до них.

У дослідженні С.Ю. Девятих були враховані гендерні особливості ціннісних орієнтацій. У ньому взяли участь юнаки та дівчата віком 18-20 років. Отримані дані дозволили представити ієрархічну структуру основних Т- та І-цінностей юнаків та дівчат.

Для юнаків головними термінальними цінностями виявилися: «здоров'я», «наявність хороших та вірних друзів», «цікава робота». Середину ієрархії цінностей у юнаків зайняли такі з них, як «щасливе сімейне життя», «свобода, самостійність», «життєва мудрість», «можливість розширення кругозору», «розвиток, робота над собою», «любов». Замикають ієрархію Т-цінностей «переживання прекрасного в природі і мистецтві» та «можливість творчої діяльності» [11].

В ієрархії термінальних цінностей дівчат головними виявилися: «здоров'я», «щасливе сімейне життя», та «любов». В середині ієрархії Т-цінностей у дівчат розташувалися: «свобода, самостійність», «активне діяльне життя», «продуктивне життя», «можливість розширення свого кругозору», «розваги», «розвиток, робота над собою». Замикають ієрархію цінностей: «можливість творчої діяльності, «суспільне визнання» та «переживання прекрасного в природі і мистецтві» [11].

Аналогічно Т-цінностям була побудована ієрархія інструментальних цінностей. У юнаків провідними цінностями виявилися наступні: «вміння міркувати», «відповідальність», та «освіченість». Середні позиції в структурі І-цінностей юнаків займають: «чуйність», «чесність, щирість», «вміння наполягти на своєму», «охайність», «працьовитість, продуктивність в роботі», «старанність, дисциплінованість», «вміння зрозуміти чужу точку зору» [11].

У дівчат провідними інструментальними цінностями виявились: «охайність», «вихованість» та «чуйність». Середні позиції в ієрархії І-цінностей у дівчат займають: «сміливість у відстоюванні своїх поглядів», «освіченість», «уміння наполягти на своєму», «незалежність», «життєрадісність», «старанність, дисциплінованість». Найменш значні інструментальні цінності у юнаків та дівчат збіглися: «терпимість», «високі запити» та «нетерпимість до недоліків в собі та інших». Як видно з наведених даних, малоцінними та незначущими і для юнаків, і для дівчат виявилися одні й ті ж інструментальні цінності [11].

Таким чином, можна зробити висновок, що незважаючи на деякі розбіжності у отриманих результатах, ієрархія термінальних та інструментальних цінностей юнаків та дівчат, в цілому, співпадає. Серед термінальних цінностей обидві категорії виділяють «здоров'я», але для юнаків більш значущими цінностями є: «наявність хороших та вірних друзів», «цікава робота», а для дівчат: «щасливе сімейне життя» та «любов». Серед інструментальних цінностей повністю співпадають ті, які є найменш значущими, а саме: «терпимість», «високі запити» та «нетерпимість до недоліків в собі та інших». Що стосується провідних І-цінностей, то для дівчат більш значущими виявилися ті, які стосуються емоційної сфери: «вихованість» та «чуйність», а для юнаків більш важливими є ті, що стосуються когнітивної сфери: «вміння міркувати», «відповідальність» та «освіченість». Це, на наш погляд, може говорити про те, що базові принципи соціалізації хлопчиків (юнаків) та дівчаток (дівчат) вже в повній мірі не враховують традиційних соціокультурних стереотипів про те, що соціально переважно для чоловіків та для жінок.

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що основними цінностями юнацького віку є – прагнення до професійної та особистісної самореалізації, вибір життєвого шляху, сімейні цінності, спілкування з однолітками (в тому числі дружба). Сучасні дослідження показують, що однією з головних цінностей юнацького періоду є здоров'я. Для юнаків більш значущими є ті

цінності, що стосуються кар'єри та дружби, для дівчат – сімейного життя та емоційних стосунків. Також в даному віці важлива не тільки професійна самореалізація, а й матеріальне благополуччя, яке представляється у свідомості юнацтва наслідком «гарної престижної роботи».

2.2. Роль дружби в сучасному юнацтві

Як ми з'ясували раніше, юнацтво – сприятливий період для формування цінностей і ціннісних орієнтацій. Однією з цінностей юнацького віку є дружба. Розглянемо докладніше, яку роль відіграють дружні стосунки для сучасного юнацтва.

Дружба – найважливіший вид емоційної прихильності і міжособистісних відносин юнацького віку [16]. Саме в цей період стає актуальним пошук супутника життя і однодумців, зростає потреба у співпраці з людьми, зміцнюються зв'язки зі своєю соціальною групою, з'являється почуття інтимності з певними людьми.

Юнацька дружба унікальна, вона займає виняткове місце серед інших уподобань. Підвищується вимога до дружби, ускладнюються її критерії. Юність вважається привілейованим віком дружби, але самі юнаки (зокрема, старшокласники) вважають справжню дружбу рідкісною [21].

У цей час посилюється значимість власних цінностей, хоча юнаки ще, багато в чому, схильні до зовнішніх впливів. У зв'язку з розвитком самосвідомості ускладнюється ставлення до себе. Якщо раніше підлітки судили про себе категорично, досить прямолінійно, то тепер, будучи юнаками – більш тонко.

З одного боку, в перехідний період притупляється гострота сприйняття однолітків. Більший інтерес викликають дорослі, чий досвід, знання допомагають орієнтуватися в питаннях, пов'язаних з майбутнім життям. З іншого боку, спілкування з однолітками зберігає свою цінність – воно необхідне для становлення самовизначення в юності, але також має і інші

функції. Воно залишається інтимно-особистісним, сповідальним. З найкращим другом (подругою) обговорюються випадки найбільших розчарувань, пережитих в даний час, відносини з однолітками – представниками протилежної статі. Зміст такого спілкування – реальне життя, а не життєві перспективи; передана другу інформація досить секретна. Спілкування вимагає взаєморозуміння, внутрішньої близькості, відвертості. Воно засноване на ставленні до іншого як до самого себе, в ньому розкривається власне реальне «Я», воно підтримує самоприйняття, самоповагу [25].

У юнацькому віці або віці ранньої зрілості дружні відносини дуже важливі. У цьому віці важливо отримати досвід близькості (не тільки близькості з протилежною статтю) для того, щоб не відчувати свою ізоляцію. У цьому віці люди розлучаються зі старими друзями, з якими навчалися в школі, і вже більш усвідомлено заводять нових. У віці ранньої зрілості відбувається професійне становлення, усвідомлення життєвих цінностей і постановка життєвих цілей. Юнаки і дівчата стикаються з внутрішніми протиріччями, з якими їм складно впоратися самотужки і значення друга або близької людини тут також суттєво [8].

Юнацька дружба не тільки схильна до сповідальності, але і надзвичайно емоційна. І виражена емоційність не стільки в словах і пропозиціях, скільки в характерних інтонаціях, акцентах, недомовленості, недомовок, які юнак при всьому бажанні не зміг би перевести в поняття, але які доносять до його друга-співрозмовника найтонші нюанси його настроїв, залишаючись безглуздим і незрозумілим для стороннього слухача. Потребуючи сильних емоційних уподобаннях, молоді люди часом не помічають реальних властивостей партнера. При всій їх винятковості дружні відносини в таких випадках звичайно короткочасні [7].

Орієнтація на однолітка говорить про прагнення до більш-менш рівним відносинам, така дружба ґрунтується на принципі подібності і рівності. Вибір більш старшого друга, навпаки, висловлює потребу в прикладі, оцінці,

керівництві. У свою чергу потреба в спілкуванні з молодшими, бажання керувати, ділитися досвідом, опікати – аж ніяк не рідкість в юнацькому віці. Але як не приємно юнакові відчувати себе сильним і потрібним, цей тип відносин не цілком відповідає його уявленням про дружбу. Дружба з молодшим сприймається швидше як доповнення дружби з однолітками, ніж як її альтернатива. У тих, хто дружить виключно з молодшими, такий вибір в більшості випадків змушений [5].

В основі юнацької тяги до дружби є потреба в розумінні іншого і себе іншим та саморозкриття. Однією з головних неусвідомлюваних функцій юнацької дружби є підтримка самоповаги. Дружба іноді виступає і як своєрідна форма психотерапії, дозволяючи молодим висловити переповнюючі їх почуття і знайти підтвердження того, що хтось розділяє їх сумніви, надії і тривоги. Юнацька потреба в саморозкритті часто переважає інтерес до розкриття внутрішнього світу іншого, спонукаючи не так вибирати друга, скільки придумувати його [4].

Останнім часом феномен дружби все частіше стає об'єктом психологічних досліджень. У своєму дисертаційному дослідженні А.М.Родіна наводить особливості взаємодій в дружніх взаємин, в залежності від типології друзів:

– друг як помічник. У юнаків і дівчат цей тип друга пов'язаний з власною некоммунікбельністю, відчуттям самотності, невпевненості, великої кількості нереалізованих можливостей. Друг у них є часто рятівником. Специфічним для дівчат є уявлення про друга, як про можливість уникнути сексуальності. Таким чином, друг як помічник в юнацькому віці – можливість уникнути відповідальності за своє життя;

– друг як дитина. У юнацькому віці сімейні відносини вже не так важливі, більш важливим є ставлення до майбутнього, себе, спроба прийняти свою внутрішню дитину. Все це змушує дівчат піклуватися про свою подругу. Часто тут і самі випробовувані відчувають себе дітьми;

– друг як суперник. Для юнаків характерно прагнення до незалежності і дорослості і для того, щоб це відчувати, необхідна постійна напруга і залучення в суперництво. Таким чином, з віком все більше і більше тип друг як суперник стає стимулом до розвитку власної активності і незалежності;

– друг як рівноправний партнер. У юнацькому і зрілому віці часто це відносини дитина – дитина. У юнацькому віці рівність означає «Не суперництво». Тобто якщо дівчина відчуває себе досить жіночною, то друг видається їй як рівний. Таким чином, чим старшою стає людина, тим їй важливіше друг, поруч з яким можна дозволити собі побути дитиною;

– друг як реалізація Я. Для будь-якого віку характерна висока цінність сім'ї. Друг же сприймається який відбувся в інших відносинах і взагалі в житті. У дівчат 20-25 років спостерігається складність в диференціації образів, виникнення проєкцій, переносів [28].

У роботі А.Д. Безсонової досліджувався асоціативний ряд поняття «дружба» та сприйняття уявлення про дружні взаємовідносини. В якості респондентів виступили студенти віком 19-23 років. Феномен-поняття «Дружба» описується досліджуваними переважно в позитивних термінах, таких як: «безмежна довіра», «схожість», «розуміння», «коли тебе цінують», «постійна підтримка». Таким чином, дружба в свідомості студентів представлена в позитивному світлі як щось надійне, сформоване на основі схожості та цінності однієї людини для іншої, що містить взаємне розуміння і підтримку. Відповідей з негативним емоційним забарвленням зафіксовано не було [15].

У результаті дослідження були виділені суб'єктивні класифікації дружніх відносин. Найчастіше досліджуваними вибиралася дружба «щира» та «справжня». Далі шли види дружби, які пов'язані з уявленнями про функціональність відносин: «користувацька», «хибна», «взаємовигідна», «довга», приятельська». Умовне «третє місце» займають типи дружніх відносин, які несуть відбиток якоїсь конкретизації та диференціації: «дружба-спілкування», «дружба по межгендерній основі – між чоловіком та жінкою»,

«дружба тимчасова», «дружба – духовне збагачення», «дружба вірна». Найменш були представлені типи дружби, які визначаються з боку суб'єкта відносин: «чоловіча дружба», «жіноча дружба», «батьківська дружба [15].

Таким чином, дружба сприймається досліджуваними як відносини, які позбавлені негативних рис. Головними критеріями дружніх взаємовідносин є: щирість, справжність, взаємність та підтримка. В асоціативних оцінках та класифікаціях-типологіях відносин дружби домінує відображення суб'єктивного досвіду досліджуваних, їх актуальні переживання та відносини. Соціальний досвід та когнитивні компоненти представлені значно меншою мірою. Для більшості представників юнацтва дружба є невід'ємною частиною життя, яка досить високо цінується. Вони готові допомагати своїм друзям, захищати їх, радіти їх успіхам. Головним критерієм дружніх взаємовідносин вважається довіра.

В процесі соціалізації у представників юнацтва (студентів) змінюються інтерпретація дружби як соціального явища. Чим вони молодше, тим конкретніше та детальніше їх уявлення про дружні стосунки, тим сильніше в них проявляється максималістський емоційно-утилітарний характер. Чим старше представники юнацтва, тим більше вони цінують дружбу саму по собі як найважливіший механізм толерантної згуртованості, єднання за подібністю поглядів, ціннісних установок, орієнтацій».

Отже, дружба відіграє значну роль у житті сучасного юнацтва. І саме в цьому віковому періоді дружні відносини стають більш вибірковими та змістовними. Особливо в дружбі цінується: взаєморозуміння, підтримка, довіра, взаємодопомога, можливість задовольнити потребу у саморозкритті. Друг при цьому може виконувати різноманітні функції: підтримувати самоповагу, виконувати роль «психотерапевта», ставати стимулом до розвитку власної активності та незалежності. Також присутня тенденція дружити з однолітками.

Висновки до розділу 2

У вітчизняній психології юнацький вік, який є завершальною стадією переходу від дитинства до дорослості, вивчається як самостійна стадія розвитку, яку нерідко поділяють на кілька періодів, таких як рання та пізня юність. Провідною діяльністю в юнацькому віці є навчально-професійна. Головним новоутворенням вважається самопізнання, внаслідок якого відбувається побудова перспектив майбутнього, та вибір життєвого шляху. Перспективи стосуються як професійної сфери, так і особистісної. Цей же період є вирішальним етапом становлення світогляду.

Юнацький вік вважається сприятливим періодом для формування цінностей та ціннісних орієнтацій. Основними цінностями віку є – професійна та особистісна самореалізація, вибір життєвого шляху, спілкування з однолітками (у тому числі і дружба), сімейні цінності. Сучасні дослідники відзначають, що до головних цінностей юнацтва відноситься здоров'я, сім'я, престижна робота, матеріальне благополуччя та дружба. Гендерні відмінності в ієрархії цінностей майже відсутні.

У юнацький період ставлення до дружби стає більш осмисленим та виборчим. Друг представляється не тільки тим, хто обумовлює можливість саморозкриття, але й помічником, «психологом», об'єктом для наслідування. Друг стимулює ставати кращим, більш самостійним та відповідальним.

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ ДРУЖБИ У СУЧАСНОГО ЮНАЦТВА

3.1. Обґрунтування вибору методів дослідження

З метою виявлення особливостей дружніх взаємовідносин, місця дружби в ієрархії цінностей, а також уявлень про дружбу у сучасного юнацтва нами проведено емпіричне дослідження. Загалом у дослідженні приймало участь 35 осіб від 18 до 23 років.

Дослідження проводилось в три етапи. Перший етап – підбір та обґрунтування методів, за допомогою яких можна визначити наявність або відсутність Я-образу «Друг» у структурі «Я» сучасного юнацтва; місце «Дружби» у системі цінностей юнаків та дівчат; а також уявлення про дружні взаємовідносини з точки зору власних очікувань та власної активної позиції. Другий етап – використання підбраного блоку методик в обраній групі, обробка даних, отриманих в ході дослідження, їх порівняльний аналіз, побудова на основі даних таблиць, діаграм, моделей. Третій етап – розробка соціально-психологічного тренінгу, опробування та аналіз його ефективності.

Дослідження було побудовано за допомогою наступних методик: методика «Хто Я?» (тест Куна-Макпартленда / модифікація В.І. Юрченко), методика «Рівень співвідношення "цінності" і "доступності" в різних життєвих сферах» (Є.Б. Фанталова), модифікована методика «Незакінчені речення» (тест Сакса-Леві).

Тест «Хто Я?» (Куна-Макпартленда / модифікація В.І. Юрченко) використовується для вивчення змістовних характеристик ідентичності особистості. Питання «Хто Я?» безпосередньо пов'язане з характеристиками власного сприйняття людини самої себе, тобто з його образом «Я» або Я-концепцією (<https://www.psylab.info/>)

Для виявлення місця «Дружби» у системі цінностей сучасного юнацтва ми використали методику «Рівень співвідношення "цінності" і "доступності" в різних життєвих сферах» (Є.Б. Фанталова) (<https://www.psylab.info/>). Тест призначений для визначення ціннісних орієнтацій особистості, діагностики неузгодженості та дезінтеграції в мотиваційно-особистісній сфері, ступеню незадоволеності поточною життєвою ситуацією, внутрішньої конфліктності, блокади основних потреб, а також рівня самореалізації, інтегрованості, гармонії.

Дана методика розглядає 12 основних загальнолюдських цінностей, та виявляє співвідношення таких психологічних властивостей, як «Цінність» та «Доступність» кожної з цих цінностей для людини.

Таким чином, основною психометричною характеристикою даного тесту є показник «Цінність-Доступність» (Ц-Д), що відображає ступінь неузгодженості, дезінтеграції в мотиваційно-особистісній сфері. Остання, в свою чергу, свідчить про ступінь незадоволеності поточною життєвою ситуацією, внутрішньої конфліктності, блокаду основних потреб з одного боку, а також про рівень самореалізації, інтегрованості, гармонії з іншого боку.

Остання методика яку ми використали – методика «Незакінчені речення» (тест Сакса-Леві) (<https://www.psylab.info/>) дозволяє виявити усвідомлювані та неусвідомлювані установки людини, показує її ставлення до батьків, сім'ї, до представників своєї та протилежної статі, до вищестоящих по службовому становищу та підлеглим, до своїх страхів та побоювань, до почуття провини, до минулого та майбутньому, до життєвих цілей. Всі пропозиції тесту можна об'єднати у кілька груп, що відображають ставлення особистості до сім'ї, міжособистісних відносин, відносин між чоловіком і жінкою та самосприйняття. Мета цієї методики – виявити ставлення до дружби у сучасного юнацтва. Для реалізації мети ми модифікували методику «Незакінчені речення» (тест Сакса-Леві).

Варто зазначити, що речення, які були використані в методиці, були складені таким чином, щоб розділити їх на дві рівні категорії по 9 речень. До першої категорії відносяться речення, спрямовані на виявлення очікувань від дружби у сучасного юнацтва (з 1-го по 9-е). Друга категорія спрямована на виявлення власної активності (позиції) у дружніх взаємовідносинах (з 10-го по 18-е).

3.2. Аналіз результатів дослідження

Гіпотезою нашого дослідження виступає пропущення, що на сучасному етапі розвитку суспільства феномен дружби у сучасного юнацтва представлено головним чином патернами дієвою взаємодією. Загалом у дослідженні приймало участь 35 осіб від 18 до 23 років. Група досліджуваних обиралася відповідно до теми. Серед досліджуваних є 10 юнаків та 25 дівчат. Дослідження було побудовано за допомогою наступних методик: методика «Хто Я?» (тест Куна-Макпартленда / модифікація В.І. Юрченко), методика «Рівень співвідношення "цінності" і "доступності" в різних життєвих сферах» (Є.Б. Фанталова), модифікована методика «Незакінчені речення» (тест Сакса-Леві). Тепер більш докладно представимо результати отриманих даних.

За допомогою методики «Хто Я?» (тест Куна-Макпартленда / модифікація В.І. Юрченко) ми виявили наявність Я-образу «друг/подруга» у респондентів. Наявність образу «Я-друг» було зафіксовано у 64,3% досліджуваних. У 35,7% опитаних образу «Я-друг» зафіксовано не було. У юнаків образ «Я-друг» присутній у 65% досліджуваних. У 35% респондентів-юнаків образ «Я-друг» відсутній. У дівчат образ «Я-друг» присутній у 64% досліджуваних. У 36% опитаних образу «Я-друг» зафіксовано не було. З чого ми можемо зробити висновок, що гендерний аспект не впливає на представленість образу «Я-друг» у свідомості. Отже, образ «Я-друг» є одним

із значущих образів структури «Я» у сучасного юнацтва. Дані відображені в рисунку 3.2.1.

Наявність Я-образу «Друг» у сучасного юнацтва

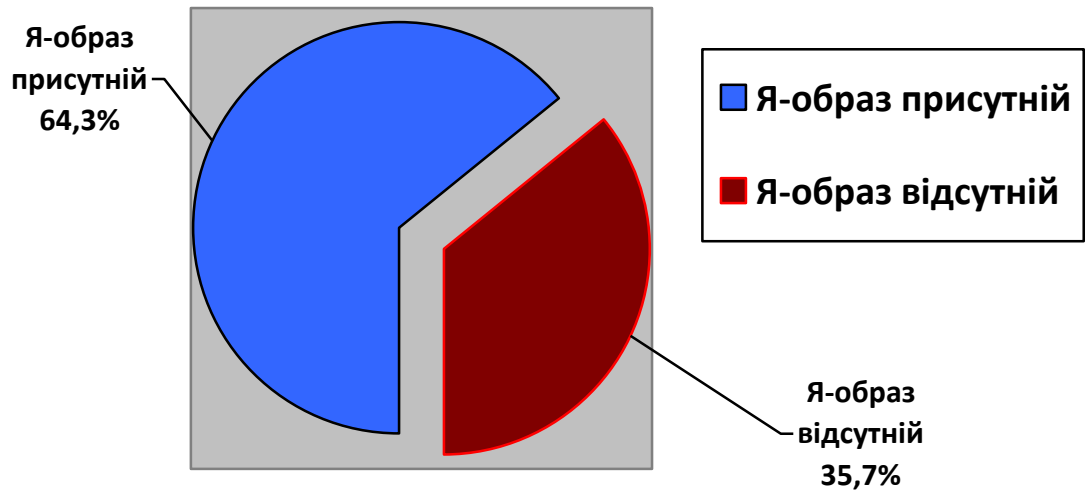

Рис. 3.2.1 Наявність Я-образу «Друг» у сучасного юнацтва

За допомогою методики «Рівень співвідношення "цінності" і "доступності" в різних життєвих сферах» (Є.Б. Фанталова) ми визначили, чи є «Дружба» цінністю для сучасного юнацтва, і яке місце в ієрархії цінностей вона займає (Таблиця 3.2.1). Для цього, ми модифікували методику, виділивши в ній три шкали: найбільш значні цінності (1-4 місце), значні цінності (5-8 місце), менш значні цінності (9-12 місце).

Таблиця 3.2.1

Місце «Дружби» в ієрархії цінностей сучасного юнацтва

Градація цінностей	Процентне співвідношення відносно вибірки
Найбільш значна цінність	60%
Значна цінність	29%
Менш значна цінність	11%

З таблиці 3.2.1 ми бачимо, що у 60% вибірки, «Дружба» є «Найбільш значною цінністю», у 29% вибірки «Дружба» є «Значною цінністю», у 11% вибірки «Дружба» є «Менш значною цінністю».

Дані відображені в рисунку 3.2.2:

Рис. 3.2.2 Градація ціннісної категорії дружби

Таким чином, можна зробити висновок, що представленість у свідомості Я-образу «Друг» має значення в тому випадку, коли дружба є «Більш значною цінністю». Коли дружба є «Значною цінністю» зв'язок з наявністю Я-образу «Друг» не просто відсутній, він є негативним. Коли дружба є «Менш значною цінністю» наявність або відсутність Я-образу «Друг» значення не має.

За допомогою модифікованої методики «Незакінчені речення» (тест Сакса-Леві) ми проаналізували ставлення до дружби у сучасного юнацтва. Для цього ми підраховували і класифікували відповіді в кожному з вісімнадцяти речень.

Варто зазначити, що речення, які були використані в методиці, були складені таким чином, щоб розділити їх на дві рівні категорії по 9 речень. До першої категорії відносяться речення, спрямовані на виявлення очікувань від дружби у сучасного юнацтва (з 1-го по 9-е). Друга категорія спрямована на

виявлення власної активності (позиції) у дружніх взаємовідносинах (з 10-го по 18-е).

Розглянемо, як представлені ті чи інші компоненти дружніх взаємин у свідомості сучасного юнацтва. Аналізуючи змістовний склад відповідей, ми виділили у структурі дружби наступні компоненти:

- дієвий (наявність будь-яких дій, спрямованих на підтримку дружніх взаємовідносин; особливості взаємодії);
- чуттєво-емоційний (емоційні та чуттєві аспекти, самовідчуття, переживання, відношення до дружби як до цінності);
- особистісний (особливості характеру, наявність або відсутність певних якостей);
- когнітивний (наявність усвідомленого ставлення до дружби, прагнення до розвитку дружньої взаємодії).

«Дієвий» компонент дружніх взаємовідносин присутній в 15 реченнях з 18 (83,25%), «чуттєво-емоційний» компонент присутній у 10 реченнях з 18 (55,5%), «особистісний» компонент присутній у 6 реченнях з 18 (33,3%), «когнітивний» компонент присутній в 3 реченнях з 18 (16,65%) (див.рис.3.2.3)

Рис. 3.2.3 Представленість компонентів дружби у структурі дружніх взаємовідносин сучасного юнацтва

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що найбільш значущим компонентом дружніх взаємовідносин для сучасного юнацтва є «дієвий», на другому місці «чуттєво-емоційний». На третьому місці «особистісний» компонент, який присутній лише в 1/3 отриманих відповідей. На четвертому місці зафіксовано «когнітивний» компонент, який є найменш значущим компонентом дружніх взаємовідносин для сучасного юнацтва.

Аналізуючи змістовний склад відповідей, нами були виділені дві особливості дружніх взаємовідносин. Перша стосується уявлень сучасного юнацтва про дружбу, які діляться на «реальні» та «абстрактні». Вони спрямовані на виявлення того, наскільки усвідомлено сучасне юнацтво ставиться до дружньої взаємодії. Друга стосується позиції сучасного юнацтва у дружбі, яка ділиться на «активну» та «пасивну». Вона спрямована на виявлення готовності сучасного юнацтва до активної позиції у дружніх взаємовідносинах.

Аналіз відповідей дозволив визначити, що певні уявлення сучасного юнацтва про дружбу (та свою роль у ній) носять абстрактний характер. Також це співпадає зі зробленим раніше висновком про слабку представленість у структурі дружньої взаємодії «когнітивного» компонента, який відповідає за усвідомлене ставлення до дружби.

Висновки до розділу 3

За результатами емпіричного дослідження було виявлено декілька тенденцій. Образ «Я-друг» є одним із значущих образів структури «Я» у сучасного юнацтва, він присутній у 2/3 досліджуваних. Також нами було визначено місце Дружби у системі цінностей сучасного юнацтва – у 60% опитаних «Дружба» є «Найбільш значною цінністю», у 29% респондентів «Дружба» є «Значною цінністю», у 11% досліджуваних «Дружба» є «Менш значною цінністю». Було встановлено, що існує кореляційний зв'язок між

наявністю Я-образу «Друг», та представленістю дружби за шкалою цінностей як «Найбільш значна цінність».

ВИСНОВКИ

За результатами теоретичного та констатувального дослідження можна зробити наступні висновки. Дружба – це емоційні стосунки, які передбачають взаємність (взаєморозуміння, взаємодопомога), близькість, довіру, спільне проведення часу та співпереживання. У процесі культурно-історичного розвитку суспільства феномен дружби постійно трансформувався. Але разом з тим, дружні відносини зберігали ряд незмінних характеристик. Вважається, що справжня дружба – це союз двох рівних, якому приписується винятковість та екстраординарність.

Юнацтво – це період, сприятливий для формування цінностей. Однією з цінностей юнацького віку є дружба. Незважаючи на це наукові дослідження показують, що в соціальних уявленнях про дружбу переважає точка зору, згідно з якою справжня дружба зустрічається вкрай рідко.

Сучасні дослідження дружби поділяються на 3 напрямки: вивчення соціальних уявлень про дружбу; вивчення компонентів та функцій дружніх взаємин; вікові та статеві особливості дружби. Цей поділ носить теоретичний характер, оскільки будь-яке дослідження даного феномена має відношення до кількох або відразу 3 напрямків. Вивчення дружби на сучасному етапі психологічної думки дозволяє зробити висновок, що існує декілька типів дружніх відносин, які не зазнали істотних змін з часів античності.

Проаналізувавши результати нашого дослідження ми виявили, що образ «Я-друг» є одним із значущих образів «Я-концепції». Частина дослідження, спрямована на виявлення місця «Дружби» в ієрархії цінностей, дозволила нам зробити висновок про те, що для сучасного юнацтва дружні відносини є однією з головних цінностей.

Нами була розроблена структура дружніх взаємовідносин, яка включає 4 компоненти: «дієвий» (наявність будь-яких дій, спрямованих на підтримку

дружніх взаємовідносин; особливості взаємодії), «чуттєво-емоційний» (емоційні та чуттєві аспекти, самовідчуття, переживання, відношення до дружби як до цінності), «особистісний» (особливості характеру, наявність або відсутність певних якостей) та «когнітивний» (наявність усвідомленого ставлення до дружби, прагнення до розвитку дружньої взаємодії).

Компоненти представлені у свідомості сучасного юнацтва нерівномірно. Якщо «дієвий» компонент має найбільшу значимість, що виражається у готовності юнаків та дівчат до активної позиції в дружбі, то «когнітивний» компонент має найменшу представленість, в результаті чого певні уявлення сучасного юнацтва про дружбу носять абстрактний характер. Аналіз отриманих результатів дозволив нам зробити висновок, що уявлення про дружні взаємовідносини у юнацтва з часом змінюються. Порівняльний аналіз виявив, що все більшу значимість набуває дієвий компонент.

Таким чином гіпотеза дослідження підтвердилася.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ануфрієва Н.М. Соціальна психологія. Навч.-метод. комплекс / Н.М. Ануфрієва. – К.: МАУП, 2006. – 200 с.
2. Бех, І.Д. (2008). Виховання особистості: Підручник. Київ: Либідь, 848.
3. Боришевський, М.Й. (Ред.). (2006). Психологічні закономірності розвитку громадянської спрямованості особистості: монографія. Київ: Міленіум.
4. Будур, І.М. (2009). Проблема формування згуртованості в психології. Наукові записки Харківського університету повітряних сил. Соціальна філософія, психологія, 2 (33), 214
5. Василюк Р. А. Духовний світ сучасної української молоді: аспекти, проблеми, перспективи / Руслана Василюк. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/school/lessons_summary/education/38899/.
6. Вікова і педагогічна психологія / О. В. Скрипченко, Л. В. До-линська, З. В. Огороднійчук та ін. - 2-е вид., допов. - К.: Каравела, 2009.-400 с
7. Видра О.Г. Вікова та педагогічна психологія. Навчальний посібник / О.Г. Видра. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 112 с.
8. Гриньова О. М. Психологічні особливості становлення ціннісних орієнтацій особистості в пізньому юнацькому віці / О. М. Гриньова // Проблеми педагогічної та вікової психології. – 2018. – №6. – С. 9–13.
9. Дослідження психологічних явищ: психологічний пошук магістрантів. – Збірник наукових праць / За ред. О. Л. Мачушник. – Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2018. – С. 12-16.
10. Журавльова Л. Психологічні особливості міжособистісної взаємодії в юнацькому віці. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки. Випуск 9(54). 2020.
11. Кон И. С. Психология старшеклассника / И. С. Кон. - М., 1982.-207 с,

12. Костюченко М. В. Культура міжособистісних взаємин сучасного юнацтва: підходи до розуміння Електроний ресурс. Назва з екрану. Режим доступу: [14.rtf \(core.ac.uk\)](http://14.rtf (core.ac.uk))
13. Косьянова О. Особливості взаємозв'язку показників емоційної зрілості та схильності до обману згідно з моральними цінностями сучасного юнацтва з використанням поліграфу "Наука і освіта", №7, 2015
14. Кутіщенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій): Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 128 с.
15. Матяж С. В. Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості / С. В. Матяж, А. О. Березянська // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «КиєвоМогилянська академія». – 2013. – Т. 225, Вип. 213. – С. 27–30. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdusoc_2013_225_213_7
16. Місенг Д. Ціннісні орієнтації сучасного українського юнацтва / Дар'я Місенг // Психологічні виміри культури, економіки, управління : науковий журнал. — Львів, 2018. — Том 11. — С. 198–205.
17. Москаленко С. М. Дружба у світлі моральних цінностей людини / С. М. Москаленко // Філософські обрії : Науково-теоретичний часопис. – 01/2003 . – №9 . – С.178-188
18. Панчук, Н. П. (2017). Ціннісні орієнтації як показник соціалізації студента в процесі професійної підготовки. *Збірник наукових праць "Проблеми сучасної психології"*, (38). <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2017-38.%p>
19. Паламар С. П. Вплив ціннісних орієнтацій на формування особистості сучасної молоді / С. П. Паламар, С. Г. Кондратюк // Молодий вчений. – 2017. – №9. – С. 404–407
20. Палій А. А. Диференційна психологія. Навчальний посібник / А. А. Палій. – К.: Академвидав, 2010. – 432 с.
21. Пилипенко, Л. І. (2011). Самовизначення особистості в міжособистісних взаєминах як фактор розвитку її духовності. *Збірник наукових праць*

Інституту психології імені Г.С. Костюка Національної АПН України, XIII, ч. 4, 267

22. Поліщук В. М. Вікова та педагогічна психологія / В. М. Поліщук. - Суми, 2007. - 330 с.
23. Попович І. С. Мотиваційний компонент соціально-психологічних очікувань. Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України. К., 2011, т. XIII, ч. 4. С. 290-297
24. Руднева С. Моральні цінності сучасної молоді / Руднева Світлана // Бібліотека Дніпропетровського радіоприладобудівного коледжу. – [Електронний ресурс]. – 2010. – Режим доступу : http://drpsklibr.at.ua/publ/vikladachu/vikhovni_godi_ni/moralni_cinnosti_suchasnoji_molodi/5-1-0-15
25. Савченко Н. Ціннісні орієнтації як складова особистісного самовизначення / Н. Савченко // Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. – 2015. – Вип. 140. – С. 13–18.
26. Сердюк, Н. (2019). Критерії прояву феномена дружби в підлітковому віці. *Збірник наукових праць "Проблеми сучасної психології"*, (9).
27. Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід: збірник тез III Міжнародної науково-практичної конференції, 13-14 травня 2021 року, м. Тернопіль. ТНПУ ім. В.Гнатюка. / Ред. кол.: Морська Н. Л., Поперечна Г. А., Литвин Л. М. Тернопіль : Вектор, 2021. 270 с.
28. Чебикін О. Я. Становлення емоційної зрілості особистості : Монографія / О. Я.Чебикін, І. Г. Павлова. – Одеса : СВД Черкасов, 2009. – 230 с.
29. Шевченко А. В. Дослідження взаємозв'язку соціальної бажаності та ціннісних орієнтацій в юнацькому віці. Інсайт: психологічні виміри суспільства: наук. журнал. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. Вип. 1. С. 90-95. DOI 10.32999/2663-970X/2019-1-1

30. Щербань А. Ціннісні орієнтації особистості та їх класифікація Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. – Запоріжжя: Астропринт, 2014. – Вип. 64. – С. 194–198.